
MOLNÁR DÁVID

AZ EGRI TÁRSADALOM ÖNSZERVEZŐDÉSE 1918–1919 FORDULÓJÁN

Eger társadalmi a 20. század elején

A 19. század második felében lezajló népességnövekedést követően Eger lakossága 28 052 főt számlált a történelmi Magyarország utolsó népszámlálásán.¹ A népességmozgások és betelepülések ellenére Eger lakossága ekkorra már etnikai és nyelvi összetételét tekintve meglehetősen homogén képet mutatott. Az 1910-es népszámlálás során megkérdezettek túlnyomó része római katolikusként vallotta magát, a második legnagyobb vallási közösség pedig a lakosság közel 10%-át magába foglaló izraelita felekezet volt (Az ország összlakosságának ugyanekkor csak 5%-át tette ki a zsidóság).² Eger társadalmát csakúgy, mint bármely más közösség esetében több tényező kombinációja osztotta egymásnak alá-, fölé- vagy mellérendelt társadalmi csoportokká, osztályokká. Ilyen tényezőnek számított a nyelv és az ehhez kapcsolódó nemzeti identitás, valamint a vallás is. Egy ilyen nyelvileg és vallásilag azonos mikroközösség esetében azonban meghatározóbb volt az egyén számára a gazdasági berendezkedésen nyugvó foglalkozás és azzal járó társadalmi pozíció.

Az 1910-ben felvett adatok szerint az összlakosság kevesebb mint felét kitevő kereső népesség 27%-át a mezőgazdasági őstermelésből, 36%-át pedig az iparból (27%), a kereskedelmi és hiteléletből (7%), valamint közlekedésből (2%) élők alkották. Egerben nagy számban volt jelen a „szabadfoglalkozásúként” feltüntetett értelmiség is, melynek tagjai között megtalálhatók voltak a magánpraxist működtető ügyvédek, orvosok, újságírók, valamint a közszolgálatban elhelyezkedő hivatalnokok, tanárok és egyházi személyek is, akik eltartottjaikkal együtt az össznépesség 9,7%-át alkották. Szintén magasnak mondható a házcselédek aránya, kik eltartottjaikkal az összlakosság 5,5%-át alkották. A nyugdíjas vagy más passzív jövedelemből élő lakosság 8%, a városban állomásozó több mint ezer katona³ pedig eltartottjaikkal együtt a népesség 5%-át alkotta.⁴

A helyi társadalom vezetői műveltségük és képzettségük, valamint társadalmi-gazdasági befolyásuk folytán az oktatásban, a közigazgatásban, valamint

1 Magyar Statisztikai Közlemények 42. kötet. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. 803.

2 Uo. 189.

3 Az Egerben tartózkodó katonákat az adatfelvétel során elkülönítették a helyi kötődésűektől.

4 Magyar Statisztikai Közlemények 48. kötet. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. II. rész. 6, 9. ill. 374.

az egyházi és üzleti életben elhelyezkedő személyekként tarthatók számon. A város 100 kataszteri hold fölötti földdel rendelkező birtokaiból szintén ez a csoport részesült leginkább. Az 1895-ben készített országos mezőgazdasági üzemstatisztika szerint Eger és környékén található földek mintegy 23%-át az egri érsek és káptalan tulajdonolta, vagy volt annak haszonbérlelője.⁵ A földbirtokosokon kívül nagy befolyása volt még a 20 embernél több munkást foglalkoztató üzemtulajdonosoknak és pénzintézet vezetőinek. Kiegészülve más (vasúti, postai stb.) tisztviselőkkel arányukat az összes kereső nagyjából 30%-ára becsülhetjük.

A középrétegek nem túl széles táborába sorolhatjuk a 20 kataszteri hold fölötti nagygazdákat, illetve a 10 és 20 kataszteri hold közötti földdel bíró, valamint az 5 és 10 hold közötti birtokkal rendelkező parasztok azon csoportjait, akik bérmunkavállalás nélkül is képesek voltak önálló háztartás vezetésére. Ebbe a kategóriába tartoznak azon iparosok csoportjai is, akik pár segédet foglalkoztattak, jelentős részüknek pedig lehetőségük volt szakmájuk mellett a pár holdas szőlőbirtokukon való gazdálkodásra. Hagyományosan nagy befolyása volt a város életére a kispolgári életmódot folytató hivatalnokrétegnek, valamint a néhány főt foglalkoztató üzemtulajdonosoknak. Gazdasági súlyuk ezzel szemben már kevésbé volt meghatározó. A kiegyezést követően az egri kispolgárság anyagilag nehezebb helyzetbe került, valamint ezzel egy időben a nagyipar sem tudott tartósan megmaradni a területen.⁶ Az 1870-es években kiépülő fő közlekedési útvonalak elkerülték a várost, a kiegyezés által lehetővé vált tőkés fejlődést a városi polgárság kedvezőtlen anyagi helyzete miatt pedig nem tudta javára fordítani. Ez a jellegéből adódóan kispolgári réteg összességében az egri keresők 18-20%-át alkotta.

Eger legszegényebbjeit és a közügyekbe legkevésbé beleszóló csoportjait a napszámosok, cselédek és ipari munkások alkották. Bár anyagi, lakhatási és egyéb életkörülményeik szempontjából közel egységes, homogén csoportot alkottak, mégis a politikai jellegű kollektív tevékenység csupán az egri dohánygyárban és a nagyobb nyomdákban dolgozó munkásokra volt jellemző.

A foglalkozási szerkezetből adódó társadalmi struktúra hatással volt a város hatalmi-politikai berendezkedésére. Ennek egyik eklatáns példája, hogy a 19. század végére új mozgalmak jelentek meg Egerben. A 19. század utolsó negyedéig elsősorban a középosztály tehetősebb csoportjait, a klérust és az értelmiséget magába foglaló, a '48-as függetlenségi eszmét képviselő városi kaszinóról beszélhetünk.⁷ Új jelenségnek számított Egerben, hogy a filoxérapusztítás⁸ nyomán nincstelenné váló egri szőlőművelő parasztság, valamint a kialakuló piacgazdaságban hátrányba kerülő kisiparosréteg is szerveződni kezdett. Egy részük az érseki nyomda dolgozói által életre hívott szociáldemokrata mozgalomban

5 Magyarországi Gazdaczímtár. I. rész. Szerk.: Rubinek Gyula. Pátria, 1911. 290. ill. Magyarországi Gazdaczímtár II. rész.. Szerk.: Rubinek Gyula. Pátria, 1911. 200–201.

6 Nagy József: Eger története. Bp. 1978. 291.

7 Breznay Imre: Az Egeri Kaszinó százéves története 1833–1933. Eger, 1934. 5–6.

8 Egyes számítások szerint az 1888-ban a szőlővel beültetett föld nagysága 3985,30 kataszteri hold volt, ami 1895-re 320-ra csökkent. Azaz hét év alatt az egri szőlők több mint 92%-a kipusztult. A megkezdődő rekonstrukció csak 1920-as évekre érte el

adott hangot politikai és szociális jellegű követelésének. A kisiparosok másik jelentősebb hányada az érsekség által eszmeileg és anyagilag támogatott keresztényszocialista szervezetekben igyekezett sorsán javítani. Utóbbiak a politikai agitáció helyett a vallásos közösség szervezésében és a fiatal iparostanoncok taníttatásában találták meg fő céljukat. A kézműiparból és agráriumból élők támogatása mellett az egyház kevésbé vett tudomást a létszámában ugyan kevesebb, mégis meghatározó gyári munkásság helyzetéről. A katolikus egyház viszonylagos passzivitása miatt a 20. század elejére a munkásmozgalom két szárnya, az érsekség által támogatott keresztényszocialista, valamint a szociáldemokrata párt tagjait is magába foglaló munkásegyletek közötti ellentét kiéleződött.

A politikai és társadalmi élet lokális virágzására egyértelműen károsan hatott az első világháború kataklizmája. Az egyesületek tagságának zömét besorozták, s mindezzel egy időben kezdtek kialakulni a törésvonalak az Egerben maradt aktívan politizáló táboron belül. Egy részük a Károlyi Mihály vezette Függetlenségi és '48-as Párt táborához csatlakozott.⁹ Közéjük tartozott a közügyekben egyre nagyobb befolyással bíró egeri ügyvéd, Vass János is. Vass pályája a Választójogi Blokk 1917. június 6-i megalakulását követően emelkedő pályára került, mindez köszönhető annak is, hogy az ügyvéd Károlyi Mihály személyes jó barátai közé tartozott, és haláláig elszánt híve maradt.¹⁰ Az 1918 áprilisában megalakuló Wekerle-kormányral szemben Károlyi és köre továbbra is határozott ellenzéki magatartást tanúsított, azonban a nyári választások során komolyabb befolyásra kellett szert tenniük az országos politikában. Küzdelmük egyik fő színtere Eger lett, ahol Vass választási győzelmet aratott a kormánypárti miniszter Zichy János gróf fölött, és ezáltal bekerült az országgyűlésbe.¹¹

Mindeközben az egeri lakosságot a háborús hátország nehézségei sújtották. A háború négy éve alatt közel 900 százalékos volt az árak emelkedése. A reálbérek ezzel együtt óriási mértékben zuhantak.¹² A szegényparasztnak körében a háború harmadik évére már egyértelműen tapintható volt a feszültség. Az alispán 1917. május 24-én kelt levelében utasította a vármegye polgármestereit és főszolgabíróit, hogy fokozott figyelemmel legyenek a mezőgazdasági munkások és gazdasági cselédek iránt, az esetleges zavargásoknak pedig legszigorúbb eszközökkel vegyék elejét.¹³

az 1888-as szintet. Lásd: *Kozári József*: Adalékok a filoxéra-pusztításának Eger város gazdaságára gyakorolt hatásához. In. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis nova series* Tomus XVI. Eger, 1982. 136.

9 *Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005. 110–111.

10 http://mtdaportal.extra.hu/ADATBANK/MAGYAR%20POLITIKAI%20LEXIKON/MPL_1_V.pdf (2019. 05. 04.) Vass János szócikk.

11 *Hajdu Tibor*: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Bp. 1978. 263.

12 *Berend T. Iván-Szuhay Miklós*: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944. Bp. 1973. 158. ill. *Bihari Péter*: Lövészárkok a hátországban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon. Bp. 2008. 94–96.

13 A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves Megyében (1918–

Az ipari dolgozók körében a nyomdászok vezetésével a század elejétől szerveződő politikai mozgalom a világháború idején elhalt, és hasonló sorsra jutottak az érsekség oltalma alatt álló szervezetek is. Az elhúzódó háború és a hátszágban tapasztalható gyorsan romló életkörülmények Egerben a dohánygyári munkásokat sarkallta elsőként aktív szervezkedésre.¹⁴ A világháború hatására a dohánygyár nem túl nagy számú férfimunkásainak száma tovább csökkent, így az 1917 tavaszától sűrűsödő tüntetések élén elsősorban a gyár munkásnői álltak. A tüntetések hírére az MSZDP a nyár végén agitátorokat küldött Egerbe, akiknek közreműködésével megalakult a dohánygyári munkások szakszervezete.¹⁵ A megalakulást követően a dolgozók október 11-én beszüntették a munkát.¹⁶ A papság közben a keresztényszociális egyletek jótékony szerepét hangoztatta, és elítélően nyilatkozott a sztrájkról, melynek fő célkitűzése egy gyárban megtartandó népgyűlésé lett volna.¹⁷ A fórumra azonban nem került sor, mivel a sztrájk leverésére kirendelt rendőrök még két héttel később is jelenlétükkel igyekeztek biztosítani a rendet a gyár területén.¹⁸ A dohánygyári munkásnők a háború végéig kisebb-nagyobb megszakításokkal a város eldugottabb helyein gyülekeztek.¹⁹

A polgári demokratikus forradalom Egerben

Az őszirózsás forradalom kitörését követően a város vezetői nem kaptak semmilyen hivatalos tájékoztatást a fővárosban zajló eseményekről. A posta- és távírószo-
lgálat nem működött rendeltetésének megfelelően, az újságok pedig sokszor késve jelentek meg. Ilyen körülmények között az informális tájékoztatás, valamint a vasút hírközlésben betöltött szerepe felértékelődött. A vasút dolgozói és utasai voltak a hírvivők, akik beszámoltak többek között a fővonalakon tapasztalt rendbontásokról. Az alispán a hírek hallatára az egri Líceum épületébe kétszáz katonát helyezett, hogy szükség esetén a vármegye bármely részén betudja vetni őket. Erre Egerben csak egyszer volt szükség, amikor a forradalom kitörésekor a „csőcselék” az elhagyott katonai barakkokat akarta kifosztani.²⁰

Ezt leszámítva az egri lakosság visszafogottan és méltóságteljesen ünnepelt. November 1-től kezdve szinte mindennap több ezer fős tömeg vonult fel a város

1919). Dokumentumgyűjtemény. Eger, é.n. 25. (továbbiakban: D. GY.)

14 Nagy József: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében. Eger, 1955. 3–4.

15 Szecskó Károly: Adalékok az Egri Dohánygyár munkásmozgalmainak történetéhez (1904–1920). Borsodi Szemle 6. 1962. 65.

16 Egri Újság, 1917. október 11. 3.

17 Egri Újság, 1917. október 18. 3.

18 Egri Újság, 1917. október 24. 2.

19 Egri Újság, 1917. október 28. 2.

20 D. GY. 46.

utcáin, éltetve a forradalmat, de elsősorban a békét. A fővárosi események után nem sokkal, Vass János vezetésével a helyi Függetlenségi és '48-as Párt közgyűlést tartott október 28-án az egri Korona Szállóban. Az ülésen deklarálták Károlyi Mihály mellett való kiállásukat és megválasztották az Egeri Nemzeti Tanács tagjait is. Károlyi október 31-én történt miniszterelnöki kinevezése után már önkormányzati szinten is megalakultak a legfőbb döntéshozó szervek. A városi tanács még aznap elfogadta a Budapesten országos hatállyal meghozott intézkedéseket. Pár nappal később, november 3-án az Egeri Nemzeti Tanács tagságát száz főre bővítették. Az új tanács megválasztotta a város legfőbb irányítótestületét, a végrehajtó bizottságot, melynek élén Jankovics Dezső Eger polgármestere, dr. Alföldi Dávid ügyvéd, valamint Babocsay Sándor, az egri ügyvédi kamara elnöke és a Hevesvármegyei Hírlapnak főszerkesztője, illetve Millitzer Gyula, Eger leggazdagabb szőlőbirtokosa állt. Rajtuk kívül a huszonegy fős végrehajtó bizottság tagjai között valamennyi politikai irányzat képviselői is reprezentálták magukat. A bizottság társadalmi összetételét tekintve azonban csak két munkást, két földművest, valamint három katonát találunk, míg a testület kétharmadát a városi közgyűlésből is ismert jómódú polgárok és értelmiségiek töltötték fel.²¹ A frissen felálló szervezet rögtön intézkedni kezdett a rendfenntartás és a közellátás biztosításának, valamint a hazatérő katonák elszállásolásának érdekében. Ezzel egy időben a magyar kormánnyal egyetértésben a Magyar Nemzeti Tanács Heves, Borsod és Nógrád megye teljhatalmú népbiztosává nevezte ki Vass Jánost. Az új főispán a szabadkőműves Módly László, az érseki jogakadémia '48-as szemléletű egykori tanára lett. Az alispáni széket pedig továbbra is Isaák Gyula birtokolta.

Ugyanezen a napon tartotta a szociáldemokrata párt újjáalakuló ülését, mondván „hogya miután a négyéves háború a már szépen szervezett egri szociáldemokrata pártot is szétzilálta, szükséges, hogy most az új korszak a békés és szabad idők beköszöntésével újból szervezkedjék s vegyen részt a nagy átalakulás munkájában és segítse teljes diadalra a forradalmi eszméket.”²²

Az euforikus ünneplés közepette egy-két rendbontás történt csak Egerben. A vármegye más területeiről érkező hírek azonban indokoltá tették a szigorúbb rendfenntartó intézkedéseket és szervezeti reformokat. Az incidensek megelőzésének érdekében a bor városában bezáratták a kocsmákat, beszüntették az italmérést, valamint erősítést kértek a Hadügyminisztériumtól. Ez utóbbi kérényükre azonban az alispán jelentése szerint még csak választ sem kaptak, ezért november 2-án Isaák Gyula alispán körrendeletében utasítást adott a város rendjét biztosító rendőrség és csendőrség mellett a polgárőrség felállítására. A polgárőrség egyrészt önkéntes civilekből, másrészt hazatérő katonákból tevődött össze, szervezetileg pedig a helyi tisztikar koordinálta, így élére az alig egy hónapja orosz hadifogságból hazatért Mészöly Géza került.

21 Egeri Újság, 1918. november 5. 2.

22 Uo. 2–3.

November 5-én, utolsóként az egri érsek is felesküdt a Nemzeti Tanácsra.²³ Ekkorra már az érsekség számára is nyilvánvalóvá vált a monarchia bukása és egy demokratikus fordulat elkerülhetetlensége. Csernoch János hercegprímás november 1-én kelt körlevelében elismerte a népkormányt, bár az egyház támogatásáról nem biztosította azt.²⁴ Szmrecsányi érsek közben a püspöki karral tanácskozott az egyház és az államhatalom viszonyának jövőjét illetően. Ezzel párhuzamosan – taktikai okokból – az új hatalommal is jó viszonyt akart kialakítani. Hogy elkötelezettségét bizonyítsa, magára vállalta a háborúban elesett egri özvegyek és árvák anyagi támogatásának egy jelentős részét.²⁵ A többi főpásztorral folytatott beszélgetései alapján azonban nem tekinthetett optimistának az országban zajló eseményekre. A szombathelyi és nagyváradai püspökökkel folytatott levélváltásában célzott arra, hogy a katolikus egyház valószínűleg rosszabb helyzetbe fog kerülni az új Magyarországon.²⁶

Az egyházmegye távolabbi részéről érkező levelek is az érsekség aggodalmára adhattak okot. A falvakban gyakorivá váló atrocitások célpontjai több esetben papi személyek voltak.²⁷ Az egri egyházmegyében ez korántsem volt olyan mértékű, mint mondjuk az ország középső részén vagy Erdélyben, ahol az atrocitások etnikai ellentétekkel is párosultak. Voltak azonban olyan egyházi személyek is (főleg az alsópapság körében), akik támogatták a forradalmi változásokat. 1918 november 5-én Egerben is megalakult a helyi Nemzetőrség, melyhez sok kispap csatlakozott. Az Egri Újság szerint „éjszakánként buzgón végezték az őrszolgálatot a városban s az éjszaka sötétjében meg-meg villantak a szuronyok az imádságos papi reverendákon.”²⁸

Az egykor virágzó mozgalmi életet élő keresztényszocialista mozgalmak azonban nem alakultak újjá. Sőt, az elkövetkező hónapokban a szociáldemokraták táborára felduzzadt, az egyház részéről pedig sűrűsödtek a munkások valásellenességéről szóló vádak. A forradalom euforikus napjaiban viszont még maga a szociáldemokraták egyik legmeghatározóbb képviselője, Fischer Manó helyezkedett az osztályok közötti béke álláspontjára. A város főterén tartott egyik nagygyűlésen kijelentette, hogy „ő szegény ember, de a mai időben megvédi mindenki vagyonát, legyen az akár az egri érsek is.”²⁹

Más vidéki városokkal ellentétben Egerben 1918 novemberének forradalmi napjai viszonylagos nyugalomban teltek. Az élelmezés hiányosságából adódóan azonban az év végére egyre tapinthatóbbá vált a feszültség. A társadalom komoly hányada az agrárreform ígéretétől fűtve az újonnan tulajdonába kerülő birtokállományt óhajtotta művelni, így a munkafelvétel szünetelt, a gazdaság

23 Egri Újság, 1918. november 6. 2.

24 *Tengely Adrienn*: A magyar egyházak a forradalmak korában. Líceum Kiadó, 2011. 55–58.

25 Az érsek erről szóló levelét közli: Egri Újság, 1918. november 5. 3.

26 *Tengely A.*: A magyar egyházak i. m. 62.

27 Uo. 16.

28 Egri Újság, 1918. november 6. 2.

29 Egri Újság, 1918. november 5. 2.

több területén munkaerőhiány állt be. Az alispáni jelentések tanúsága szerint a közbiztonság romlása mellett ez utóbbi jelenséget tekintethetjük a forradalom periódusa egyik meghatározó lokális és egyben országos jelentőségű problémájának. Hiába figyelmeztette az egri szociáldemokrata párt is a helyi földműveseket, hogy a reform csak úgy valósítható meg, „ha mindenki békésen dolgozik és nyugodtan bevárja a népkormány döntését”.³⁰ Az érsekség és a káptalan, valamint a helyi nagybirtokosok által birtokolt földek egyaránt műveletlenül álltak megyeszerte, ez pedig kilátásba helyezte, hogy tavasszal éhínség törhet ki, ami az akkori feszült társadalmi légkörben a legtöbb vezető aggodalommal töltötte el. Mindemellett 1918 novemberében közel hatvanezer katona tért vissza Heves vármegyébe, akiknek ellátása a tél elején a megye valamennyi élelmiszer tartalékát megkövetelte. Az alispán a katasztrófa elkerülésének érdekében többször felterjesztéssel élt a közéleti minisztériumhoz,³¹ melynek államtitkára november 12-től az egri politikában jól ismert Vass János volt.³²

A mindennapok körülményeit tovább nehezítette, hogy az alkoholra vonatkozó korlátozások ellenére élénken folyt az italmérés, aminek köszönhetően az Egri Újság szerint „a kültelki korcsmákban egész nap állandó nagy ívások folynak s Eger tele van dülöngöző, részeg és duhaj emberekkel.”³³ Az alkohol elleni harc a rendőrségnek is komoly munkát jelentett, amit bizonyít, hogy 1918 decemberének elején tizenöt kocsmáros ellen indítottak eljárást, akik csészékben, teának álcázva mértek bort.³⁴

A legkomolyabb problémát tehát a már említett általános munkamorál és az ezzel szoros összefüggésben lévő munkanélküliség jelentette. Az ipari dolgozók jelentős része ekkor kezdett szervezkedésbe a szociáldemokrata párt vezetésével, hogy a létrejövő „szakegyletek” tagjaiként lehetőleg könnyebben juthassanak munkához. A szakegyleti tagság védeltséget, a munkavállalásnál előnyt és ebből kifolyólag anyagi juttatásokat is jelentett, amiért a legtöbb szervezet idővel tagzárlattal élt a munkások beözönlése ellen.³⁵

Ugyan a parasztság körében is jött létre hasonló szervezet, többségük életkörülményeik javulását a november óta napirenden lévő radikális földreformtól remélte. A földkérdés hosszúévek óta egy neuralgikus pont volt a magyar társadalomban. A megoldásra a következő koncepciót alkották meg: a kisajátított földekből egy-egy család ellátására alkalmas kis- és középbirtokokat hoztak volna létre.³⁶ Az egri földbirtokviszonyok, illetve a terület domborzati

30 Egri Újság, 1918. december 10. 3.

31 Egri Újság, 1918. december 10. 1.

32 Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp. 1968. 84.

33 Egri Újság, 1918. december 1. 2.

34 Uo.

35 Csiffáry Gergely: A Magyar Tanácsköztársaság néhány Heves megyei szerve és pecsétje. Egri Múzeum Évkönyve 15. Eger, 1977. 223–247.

36 A kisajátított földekből 5–20 holdas parasztbirtokokat, illetve 0,5–3 holdas szőlőbirtokokat hoztak volna létre. Az egri földbirtok szerkezetből kifolyólag a helyi földművelő lakosság valószínűleg 1–2 holdas szőlőbirtokokkal lett volna gazdagabb, azonban ez

adottságai a tervekkel ellentétben nem tették lehetővé egy ilyen jellegű földosztás megvalósítását.

Az Egeri Nemzeti Tanács megbízásából 1919. decemberének elején felirat készült a problémáról a népkormány számára. Ennek lényege az volt, hogy a reformtervezetben meghatározott méretű földek a város határában nem voltak. Továbbá, hogy a szóban forgó földek szinte kizárólag nem szántók voltak, hanem a város földművesei kezén lévő szőlők. Az Eger környékén is megtalálható közlegelőkön ugyan folyt búza- és takarmánytermesztés, a reform azonban ezeket nem érintette. Az egeri parasztok földéhségét így a felirat értelmében a szomszédos falvak határában található földekkel lehetett volna enyhíteni. Ezekben a falvakban a kevés számú földműves már rendelkezett elegendő földdel, de a területek túlnyomó része az egeri érsekség és káptalan kezén volt.³⁷ A Római Katolikus Püspöki Kar november 20-án tartott értekezletén ugyan felajánlotta a birtokában lévő és arra alkalmas birtokokat elosztásra, de azok elhelyezkedését nem jelölte meg pontosan.³⁸ Búza Barna földművelésügyi miniszter december 16-án kelt válaszában megnyugtatta az Egeri Nemzeti Tanácsot, hogy elviekben támogatja az egeri parasztok azon igényét, hogy ha úgy adódik, a város határától távolabb eső egyházi földekből kapjanak birtokot a földosztás során. Kikötötte azonban azt is, hogy ennek végrehajtása során a falvak parasztjai nem szenvedhetnek hátrányt, és hogy a kérdés részleteire vonatkozólag tárgyalások szükségesek. Ezek a tárgyalások meg is indultak, de az ügyben leginkább érintett egeri érsek helyett a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel.³⁹

Az Egerben is egyre nagyobb támogatásnak örvendő szociáldemokrata párt földosztásra vonatkozó koncepciója sokkal radikálisabb volt. Ők valamennyi közép- és nagybirtok kisajátítását látták szükségesnek, valamint azok szétosztása helyett a földek egyben tartását és szövetkezeti formában való megművelését. Az 1919. február 15-én elfogadott földreformtörvényben a mérsékeltebb álláspont érvényesült. Ennek értelmében az 500 holdnál nagyobb világi és 200 holdnál nagyobb egyházi birtokok kerültek kisajátításra. A kisajátított földek parcellázására azonban – a Károlyi Mihály kápolnai birtokán történt demonstratív ceremóniát leszámítva – nem került sor.⁴⁰

A forradalmi tábor

Az 1918 őszi forradalomnak köszönhetően az egykori munkás, földműves, egyházi és polgári egyesületek mellett új szervezetek és pártok is alakultak.

a földmennyiség sem lett volna elegendő a családok megélhetésének biztosításához. Lásd.: *Romsics I.*: Magyarország története i. m. 118–119.

37 Egeri Újság, 1918. december 4. 2–3.

38 *Szemere Vera*: Az agrárkérdés 1918–1919-ben. Bp. 1963. 61.

39 Egeri Újság, 1918. január 10. 1.

40 *Romsics I.*: Magyarország története i. m. 117–118.

Az egri kaszinó épületében működött december 1-i alakulásától az egri Polgári Radikális Párt.⁴¹ Ezt a pártot olyan egykori függetlenségi pártiak alapították, akik már 1918. novemberében csatlódtak Károlyi Mihályban és az általa képviselt pacifista politikában. Vezetői Alföldi Dávid és Militzer Gyula, a Nemzeti Tanács megalakulása óta annak végrehajtó bizottságának is tagjai voltak. A felbomló Károlyi-párt, a gyenge lábakon álló Polgári Radikális Párt mellett a legbiztosabb tényezőnek a Szociáldemokrata Párt kezdett látszani. Míg a szociáldemokraták a város szegényebb munkásait és parasztjait, addig a polgári radikálisok elsősorban a polgári rétegeket és a város nőit célozták meg programjukkal. A párt-szervezetben azonban egyedül a mérsékelt feminista, Foltényi Anna tevékenykedett a párt jegyzőjeként.⁴²

Beszédes különbség volt e két meghatározó politikai csoport között az is, hogy míg a szociáldemokraták retorikájában az osztályharca építkező, szegényeket megcélzó, sokszor demagóg lózungok jelentek meg, addig a polgári radikálisok már felhívásukban visszafogottan jegyezték meg, hogy: „Ha ismerik Eger város polgárai, női ezt a programot, akkor határozzák meg pártállásukat”.⁴³ Ezek a különbségek 1918 végén még nem okoztak konfliktust, sőt a pártok tagjai úgy gondolták, jótékonyan hatnak egymás politikai és társadalomszervező munkájára. A polgári radikálisok a szociáldemokratákra mint „fegyvertársakra”⁴⁴ tekintettek kezdetben. Olyan partnerekre, akik ugyan más társadalmi helyzetű emberek politikai akaratát reprezentálják, ugyanakkor partnerek az új Magyarország létrehozásában. Ahogy a párt egyik fő szervezője, dr. Lázár Bertalan kiemelte: „Tanuljon a középosztály a magyar, dicső szociáldemokrata párttól. Tömörüljön a középosztály a polgári radikális pártban, hogy a magyar szociáldemokrata párt párhuzamos politikai úton haladással a polgársággal dolgozzon a becsületes munka országának felépítésében.”⁴⁵

Az ellentétek azonban hamar kezdtek kirajzolódni. Alföldi Dávid vallásellenességgel támadta a szociáldemokratákat,⁴⁶ ami egy Egerhez hasonló érseki központban súlyos vádnak minősült, és alkalmas volt arra, hogy a város elégedetlen, ugyanakkor továbbra is vallásos lakóit elriassza a baloldaltól. Válaszul a szocdemek azzal vádolták a radikálisokat, hogy nem is rendelkeznek valós politikai programmal, csak vádaskodnak, pártjukban pedig helyet engednek reakciós személyeknek.⁴⁷ Az ellentét érdekessége az is, hogy a polgári radikálisok pártjában több izraelita tag volt, akiket a szociáldemokraták sokszor antiszemita vádakkal illettek.⁴⁸ Tavaszra a polgári radikálisok teljesen súlytalanná

41 Egeri Újság, 1918. november 22. 3.

42 HML IV-417/60. 2344. 23.

43 Egeri Újság, 1918. november 30. 2.

44 Egeri Újság, 1918. december 3. 1.

45 Egeri Újság, 1918. november 28. 2.

46 Egeri Újság, 1918. december 11. 3.

47 Egeri Újság, 1919. január 20. 1.

48 HML IV-417/60. 2344. 23.

váltak, míg az SZDP-n belül felerősödtek a szélsőséges, néhol valóban vallásellenes és antiszemita hangok.

Mivel magyarázható a baloldal megerősödése Egerben? A szociáldemokrata párt már azzal nagy népszerűsége tett szert, hogy a hazatért lakástalan katonáknak és a város munkanélkülieknek lakhatást és ellátást biztosított az időközben újra megnyílt egykori munkásotthonukban. Az egri társadalom legkiszolgáltatottabb rétegjeinek való segítségnyújtás sokkal több embert szólított meg, mint a polgári radikálisok nőket emancipáló és vékony polgári középosztályra támaszkodó politikája. Másrészt a világháború évei alatt elhaló munkásszervezeteket az 1918 ősen kialakuló forradalmi helyzet újra életre hívta, és a szociáldemokrata párt a különböző szakmák dolgozóit tömörítő szakegyletek létrehozásával igyekezett biztosítani társadalmi bázisát.⁴⁹

A következő hónapokban valamennyi szakma létrehozta saját érdekvédelmi csoportját, melyek megalakulásukkal egy időben kinyilvánították belépésüket a szociáldemokrata pártba. 1919. január 2-án a létrejött a szakegyletek összefogását és koordinációját végző, elviekben független, a gyakorlatban viszont a szociáldemokratákat támogató Egri Szaktanács.⁵⁰ A szakegyletek megalakulásának majd szociáldemokrata párthoz való csatlakozásának köszönhetően a baloldali politikai erők befolyása megnőtt a Nemzeti Tanácson belül. Az 1919 január 13-án létrejövő földműves- és kisgazda szakegylet⁵¹ közel négyezer főt számlált.⁵² A január 16-án felálló katona szakszervezet⁵³ megalakulásával a forradalmak történetének két legmeghatározóbb csoportja, a katonaság és a helyi parasztság egy része (főleg a kis- és középbirtokosok) is beállt a szociáldemokrata párt mögé. További komoly tényezőt jelentett a közlekedésben betöltött szerepük folytán stratégiai fontosságú vasutas szakegylet létrejötte.⁵⁴ Hamar követték példájukat Eger város alkalmazottai, valamint az egri Bortermelő Szövetkezet is.⁵⁵

A szociáldemokrata párt megerősödésével együtt kezdett szerveződni egy radikálisabb, kommunista irányzat is. Az egri munkásmozgalomban több évtizede lelkes szervező munkát végző Lajer Dezső, a nyomdászok kezdeti szervezkedésének élén álló Vályi István és a kezdetben köztársaságpárti, majd egyre radikálisabb nézeteket valló Kolacskovszky Lajos mellett egy-két nyíltan kommunista szereplő is felbukkant. Ilyen volt a földmunkások szakszervezete élén álló, a helyi „parasztpolitikust” megtestesítő Szepesi András,⁵⁶ valamint

49 Kolacskovszky Lajos: Az „öszirózsás”- forradalom és Kommün Heves megyében (Visszaemlékezések). Megyei Könyvtár Füzetei 17. Eger, 1969. 13.

50 Csiffáry Gergely: A Kommunisták Magyarországi Pártja egri szervezete 1919. március 21. előtt. A Heves Megyei Levéltár közleményei 10. Eger, 1981. 68.

51 Egri Újság, 1919. január 14. 2.

52 MNL HML V-72/b/5.

53 Egri Újság, 1919. január 17. 1.

54 Egri Újság, 1919. február 18. 2.

55 Csiffáry G.: A Kommunisták Magyarországi Pártja i. m. 68.

56 Uo. 64.

az orosz hadifogságból, vagy épp közvetlenül a polgárháborúból hazatérő személyek. Az őszirózsás forradalom hírére az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt (OK[b]P) magyar csoportja konferenciát tartott, melyen határozat született a Magyarországi Kommunista Párt létrehozásáról. A határozat értelmében egyes kommunisták hazautaztak Magyarországra, ahol november 20-án Budapesten megalakították a pártot.⁵⁷

A hazatérők között volt a Neszvadba Lajos néven született Németi Lajos is, aki könyvkötőként jól ismerte Vályit és a század elején szerveződő munkásmozgalmat, apja műhelyében dolgozva maga is bekapcsolódott a nyomdászok szervezkedésbe. Forradalmi nézetei miatt szembekerült mélyen vallásos és szigorú apjával. Oroszországi hadifogsága idején, jelezve szakítását családjával, nevét Németire magyarosította, és a moszkvai agitátorképző elvégzése után aktívan részt vett a zajló polgárháborúban.⁵⁸ Novemberben hazatért Magyarországra, és az őszirózsás forradalom hónapjaiban javarészt Budapesten tevékenykedett.⁵⁹ A KMP lapjaként megjelenő Vörös Újság egyik megalkotója volt, valamint december 12 és január 14-e között többedmagával Leninnél járt követként, hogy személyesen tájékoztassa a magyarországi szervező munka eredményeiről. Hazatérését követően a párt vezetősége többször küldte Egerbe, hogy a város ismerőjeként támogassa a legjelentéktelenebb politikai erőnek számító kommunista csoport szervezkedését, azonban a KMP-nek akkor és később sem jött létre hivatalos helyi szervezete.⁶⁰

Ez a radikálisan baloldali, az oroszországi bolsevizmus által inspirálódott csoport a helyi szociáldemokrata párt legszélsőségebb szárnyát jelentette, akikhez a párt vezetősége és tagságának többsége is ellenségesen viszonyult. A kommunisták két legaktívabb képviselője, Schwartz Zoltán és Goldstein Adolf a szociáldemokrata nagygyűlések rendszeres résztvevői és felszólalói voltak. Megnyilvánulásaikkal azonban korántsem arattak osztatlan sikert a baloldali táboron belül. A kommunista hatalomváltás előtt alig két héttel, a március 10-én tartott szocialista nagygyűlésről erővel távolította el a tömeg Schwartzot és Goldsteint, amiért Kun Béláék letartóztatásával egy időben nyilvánosan hitet tettek a kommunista párt mellett. A gyűlésen résztvevő több száz ember kifütyülte őket, majd többen el akarták vezetni őket a helyszínről, miközben gyűlés vezetője, Vályi István a szólásszabadságra hivatkozva igyekezett védeni őket a felháborodott tömegtől.⁶¹ 1919. január 22-én ez a maroknyi ember először tartott hivatalosnak mondható találkozót a Fischer Jenő⁶² tulajdonában

57 *Milei György*: A Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának történetéhez. *Párttörténeti Közlemények* 4. évf. 4. sz. 1958. 165–166.

58 *Csiffáry G.*: A Kommunisták Magyarországi pártja i. m. 70.

59 *Dancza János*: Heves megyei internacionalisták a nagy októberi szocialista forradalomban. *Az Egri Múzeum évkönyve* 6. Eger, 1969. 324.

60 *Nagy J.*: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom i. m. 11.

61 *Egri Újság*, 1919. március 11. 1.

62 A helyi mérsékelt szociáldemokrata politikus, Fischer Manó testvére.

lévő főtéri Otthon Kávézóban.⁶³ Köztük volt a már említett Szepesi András, a katonaság körében agitáló Czvancziger Lajos, valamint a január 12-ei szociáldemokrata népgyűlésen provokatív beszédével fellépő és a mérsékelt szocdemek ellenszenvét kiváltó egykori kőműves, Jaksi Ferenc.

A január 15-én bolsevik mintára létrehozott Egeri Munkástanács egyik fő feladataként határozta meg egy polgárőrségnél sokkal hatékonyabb, főként önkéntes szakszervezeti tagokból álló rendőrség megszervezését. A közel kilencven főt számláló egység koordinációját Czvancziger végezte, aki minde mellett folyamatos átnevelő, agitációs munkát végzett az egri tisztek körében.⁶⁴ Munkájának köszönhetően hamar szembekerült mind az egykori polgárőrség vezetőivel, mind pedig az egri katonatisztek jelentős részével.

Az ellenforradalmi tábor

A Monarchia hadseregében szocializálódott hivatásos katonatisztek jelentős részének világháborús és hadifogoly tapasztalatainak köszönhetően volt fogalma a kommunizmusról. Az egri polgárőrséget vezető Mészöly Géza és barátja, az egri laktanyát irányító Milassin Kornél például együtt raboskodott az omszki fogolytáborban Kun Bélával és társaival. Miután többszöri kísérletet követően sikerült hazaszökniük, Milassin levelet írt a hadügyminisztériumnak Kun Béla felforgató tevékenységéről.⁶⁵ Barátja, az 1918 novemberében megalakuló polgárőrség élére kinevezett Mészöly Géza sem volt jobb véleménynyel a kommunistákról, köszönhetően annak, hogy a Munkástanács szárnya alatt felálló rendőrgárda 1919 februárjának végére már sokkal inkább a tanács fegyveres testületként és nem rendvédelmi szervként működött. Az addigra teljesen szétforgácsolódott, Mészöly által vezetett polgárőrséget március 1-én feloszlatták. A feloszlatast követően az egykori polgárőrök továbbra hordták fegyvereiket, hiába született kormányrendelet az illetők teljes lefegyverzéséről.⁶⁶

Az ellenforradalmi tábor másik fő, bár kevésbé aktív csoportjának a klérus volt tekinthető. Az alsópapság körében sokan lelkesen álltak be a Nemzetőrség soraiba, de az egykori vallásos szervezeteket is cselekvésre intette a forradalom szele. Az Egeri Katolikus Legényegylet 1918 novemberében tartott közgyűlésen az együletet Ifjúsági Körre nevezték át, mely ellen az egyesület atyja, dr. Nagy János hevesen tiltakozott. Egy hónappal később azonban a szervezet újra megbénult, és csak 1920-ban folytatta tovább működését.⁶⁷

63 Némethi Lajos: Egy internacionalista visszaemlékezései. 1917–1919. Bp. 1972. 45–46.

64 Kolacskovszky L.: Az „őszirózsás” forradalom i. m. 15–16.; Csiffáry G.: A Kommunisták Magyarországi Pártja i. m. 64.

65 Az esetről később az Egeri Népújság X. évf., 43. számában (1959. febr. 20.) számoltak be.

66 Egeri Újság, 1919. március 1. 2.

67 Szecskó Károly: Az egri kolping család. A katolikus legényegylet története (1860–2010).

Míg az ipari dolgozókat a szociáldemokráciának sikerült megnyerni, addig a parasztság szervezettebb része jobban vonzódott az egyház támogatását élvező csoportosulásokhoz. A forradalmi hevületben még 1918. november 10-én megalakult egy helyi földművestanács a helyi keresztényszocialista erők kezdeményezésére.⁶⁸ Mozgalmuk alig keltett feltűnést, szervezetlenségük miatt pedig hamar fel is oszlottak. Vallásos világnézetüktől függetlenül a földkérdést illetően is mérsékelt álláspontot képviseltek, mivel a beharangozott és várva várt földreform birtokosként kevésbé érintette őket, mint az agrárproletárok tömegeit. Bizonyos csoportjaik a polgári pártokat támogatva vették ki részüket a forradalmi munkából, miután vezető parasztpolitikusuk, Nagyatádi Szabó István is csatlakozott a kormányzathoz 1918 novemberében.⁶⁹

1919. január 19-én létrejött a Berinkey Dénes által vezetett kormány. Károlyi Mihály köztársasági elnök lett, a kormány tagságában pedig személyi változások mentek végbe, ami a politika balratolódást eredményezte. A külpolitikai helyzet, a belpolitikai csatározások, valamint az ellenforradalmi csoportok és kommunisták aktivitása miatt a látszathatalommá váló kormányzat további reformokat fogadott el. Egy ilyen reformpontnak számított az állam és egyház szétválasztását befejező törvények meghozatala. Ez elsősorban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium különválasztásában nyilvánult meg, ami bár nem jelentette az egyházi iskolák államosítását, mégis éles ellentéteket eredményezett az iskolai hitoktatás kérdése körül. Az oktatásügyi miniszternek kinevezett ateista szociáldemokrata Kunfi Zsigmond, a KMP-hez csatlakozó tanítók és az 1919 elejére szélesre duzzadó szociáldemokrata tábor jelentős része támogatta a forradalmi hevületben az iskolai hitoktatás beszüntetését. A vallásügyi miniszter címére a református Juhász Nagy Sándort után a többek által alkalmatlannak tartott egri származású Vass Jánost jelölték. Vass szerette volna a magyarországi egyházakkal karöltve a kérdést a Közoktatásügyi Minisztériumtól a Vallásügyi Minisztérium alá helyezni, a minisztertanács azonban Kunfi és az addigra több befolyásos tárcát megszerző (és így a minisztertanácsban belül is nagyobb befolyást szerző) szociáldemokraták hatására ezt a javaslatát elutasította.⁷⁰

A valláspolitikai intézkedések Egerben végérvényesen kialakították az ellenforradalmi tábor bázisát. Módly László, a vármegye alispánja 1918 telén nyíltan követelte Szmrecsányi érsek nyugdíjazását.⁷¹ A támadások hatására az országosan szerveződő Vallásvédelmi Szövetséghez csatlakozott az egri érsekség. Sem a kormányzat, sem az önkormányzatok nem kérték ki az egyházak véleményét, melyek ekkor továbbra is politikailag passzív magatartást képviseltek. Egerben az érsek helyett így továbbra is társadalmi munkában élen járó papok,

Eger, 2010. 42–45.

68 Nagy J.: Eger története i. m. 323.

69 Romsics I.: Magyarország története i. m. 118.

70 Tengely A.: A magyar egyházak i. m. 228.

71 MNL HML IV-417/60. 2344. 53–54.

főként Subik Károly és Nagy János, valamint a védnökségük alatt álló gyenge szervezetek léptek fel. A keresztényszocialisták úgy gondolták, hogy bár az erőviszonyok szemmel láthatólag kiegyenlítetlenek, a kérdést a lehető leghatékonyabb körben lefolytatott vitával kell megoldani.

1919. február 10-ére a városháza nagytermében gyűlést hívtak össze, melyre „vallás és pártkülönbség nélkül” a város valamennyi polgárát meghívták.⁷² Az ülést vezető jogakadémiai tanár, történész Breznay Imre a hatalmas tömeg és a szociáldemokraták obstrukatív magatartása miatt a rendezvény beszüntetését szorgalmazta, azonban a jelenlévő főispán tartva a renitensektől átadta az ülés vezetését a szociáldemokrata Kolacskovszky Lajosnak. Azzal, hogy a vita irányítását átadták a szociáldemokratáknak, az érvek ütköztetésének lehetőségére nem nyílt alkalom. A disputa irányítását a szociáldemokraták ragadták magukhoz, aminek köszönhetően kiadtak egy nyilatkozatot, melyben üdvözölték Kunfi és a kormány intézkedéseit.⁷³

Összegzés

Az 1918 őszen lezajló katonai összeomlás és forradalmak erőteljesen hatottak Eger társadalmának mindennapjaira. Az országos események hatására változások történtek a helyi politikai életben, melynek köszönhetően a több éve hatalmon lévő elit mellett egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak az alsóbb társadalmi rétegekből származó egykori szakszervezeti vezetők és mozgalmárok. Mindez hasonlóan történt a vidék más városaiban, úgy gondoljuk azonban, hogy Eger esetében meghatározó volt a 19. század második felében lezajló gazdasági és társadalmi krízisek nyomán szerveződő mozgalmi élet, amely kitermelte a forradalmak során aktívan politizáló személyek egy jelentős részét. A polgári demokratikus forradalmat követő nehéz időszak 1918 és 1919 fordulójára az országos politikában az erőviszonyok balrafordulását eredményezte. A központi hatalom bénultsága, a hagyományos tradíciókat is fenyegető reformok, valamint a közélet radikalizálódása és az országot támadó haderők veszélyt jelentettek a belső rendre, ami a mérsékelt polgári, birtokos és arisztokrata személyeket ellenállásra sarkallta. Ennek országos jelentőségű kivetüléseként tartható számon az 1918 novembere és decembere folyamán létrejövő Ébredő Magyarok Egyesülete és a Magyar Országos Véderő Egylet.⁷⁴ Egerben az ellenállást választókat inkább a kényszerített vagy önkéntes háttérbe húzódás jellemezte. A Kommün hatalomra jutását követően a különálló ellenforradalmi csoportok azonban egymásra találtak és közösen szervezkedtek a proletárdiktatúra ellen. 1919. május elsején az egykori városvezetés és ellenforradalmi katonatisztek egy csoportja átvette a hatalmat a cseh hadsereg

72 Nagy J.: Az 1918-as Polgári Demokratikus Forradalom i. m. 13–14.

73 Egeri Újság, 1919. február 9. 1–2.

74 Romsics I.: Magyarország története i. m. 120–121.

által fenyegetett városban. A megmozdulást rövid időn belül leverték, azonban Tanácsköztársaság rendeletei (elsősorban a katolikus egyházat ért támadások) egyre szélesebb körben vívták ki a társadalom ellenszenvét az új hatalommal szemben.